

Ярослав Яцків,
академік НАН України,
головний редактор

Роман Кушнір
академік НАН України,
голова Наукового товариства ім. Шевченка

150 РОКІВ УКРАЇНСЬКІЙ ІНСТИТУЦІЙНІЙ НАУКОВІЙ ТРАДИЦІЇ

*Від головного редактора «Світогляду»
та голови Наукового товариства імені Шевченка*

*Дорогі шанувальники журналу «Світогляд»,
колеги та друзі!*

Цей випуск «Світогляду» присвячено 150-річному ювілею Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) – знаковій події в науковому і культурному житті сучасної України. Як відомо, НТШ є найдавнішою всеукраїнською науково-освітньою організацією, заснованою 11 грудня 1873 р. як літературне Товариство імені Шевченка у Львові за почином громадських діячів Наддніпряни та Галичини й на кошти жертводавців **Михайла Жученка, Олександра Кониського, Єлизавети Милорадович-Скоропадської, Дмитра Пильчикова, о. Степана Качали**. Нова національно-культурна фундація була покликана *«спомогати розвіи руської словесности»* шляхом видання у власній друкарні книжок і літературних часописів, підтримки наукових видань, допомоги молодим літераторам, їхнього преміювання тощо.

За ініціативою **Володимира Антоновича, Олександра Кониського й Олександра Барвінського** в 1892 р. Товариство реформоване на наукове. Основним його завданням, згідно з новим статутом, стало: *«плекати та розвивати науку і штуку в українсько-руській мові, зберігати та збирати всякі пам'ятки, старинності і предмети наукові*

України-Руси». Так розпочався другий етап історії НТШ, який тривав до Першої світової війни. Найвищий злет у науково-організаційній та видавничій роботі Товариства відбувся в часи головування в ньому **Михайла Грушевського** (1897–1913). Поряд з видатним істориком стали очільник Філологічної секції **Іван Франко** та секретар НТШ **Володимир Гнатюк**. НТШ за своєю структурою стає схожим на західноєвропейські академії наук та сприяє збереженню наукових надбань української нації, яка активно самоорганізується у досить таки складних умовах.

Від 1892 р. виходять «Записки НТШ», організовано музей і бібліотеку, сформовано матеріальну базу, для молодих дослідників і письменників засновано низку грошових фондів. Національна наука збагатилася повноцінними фаховими виданнями з різних галузей знання. У них уперше розроблялися питання української термінології – математичної, фізичної, правничої, медичної і т. д. У 1890-х рр. налагодилися тісні контакти із зарубіжним науковим світом, і вже станом на 1913 р. НТШ обмінювалося книжками й часописами з понад 200 науковими установами Європи, Америки, Азії й Австралії. Члени Товариства, серед яких **Іван Пулюй, Іван Горбачевський, Володимир Левицький, Федір Вовк, Олександр Колесса, Агатангел Кримський, Степан Смаль-Стоцький, Кирило Студинський** та ін., беруть участь у міжнародних наукових конгресах і з'їздах, інституція набуває загальноукраїнського значення, виконуючи роль потужного націо- та державотворчого чинника: у працях її

діячів науково обґрунтовується окремішність української мови, історії, етносу, чим закладаються теоретичні підвалини для творення української державної нації.

Третій період в історії Товариства (1914–1944) характеризується спадом наукової й видавничої активності, що було пов'язано з Першою та Другою світовими війнами, польською дискримінаційною політикою в міжвоєнну добу, браком інтелектуальних кадрів і матеріального забезпечення. Попри всі негаразди у цей час продовжено науково-видавничу діяльність (опубліковано понад 200 томів праць, сформувалася найбільша у світі книгозбірня україніки, офіційно відкрито музей НТШ (1920). У міжвоєнні роки дійсними членами Товариства обрано всесвітньовідомих вчених *А. Айніштайна, Д. Гільберта, Ф. Кляйна, А. Мазона, А. Пенка, М. Планка, Ф. Прелля, М. Фасмера*. Впродовж 1920-х років налагоджується тісна співпраця з Всеукраїнською академією наук. Поряд з обраними раніше *М. Біляшівським, М. Василенком, А. Кримським, О. Левицьким, О. Новицьким, В. Перетцом, М. Петровим, М. Сумцовим, Д. Яворницьким* НТШ поповнюють інші академіки ВУАН з радянської України – *Д. Багалій, В. Вернадський, Д. Граве, С. Єфремов, М. Кравчук, М. Крилов, А. Лобода, В. Різниченко, С. Тимошенко, П. Тутковський*.

У 1940 р. НТШ було ліквідоване радянською владою, згодом – під нацистською окупацією – працювало напівлегально. В еміграції відновило свою роботу 1947 року, спочатку в Мюнхені, потім в Австралії, Канаді і США. В Україні – аж 21 жовтня 1989 року.

Основна мета Товариства в новітній період розвитку – сприяти збагаченню духовної та матеріальної культури українського народу, його національному відродженню та розбудові української державності. Для досягнення цієї цілі ставляться такі завдання: українознавчі дослідження в царинах історії, мови, літератури, етнографії, мистецтвознавства тощо; вивчення фундаментальних проблем природничих і точних наук; співпраця та координація своєї діяльності з крайовими НТШ. Інституція об'єднує науковців з різних галузей знань, ставши повноправним спадкоємцем і продовжувачем традицій НТШ, яке діяло в Україні протягом 1873–1944 років.

Для виконання статутних завдань Товариства наукова робота проводиться у 36-и комісіях, які поділені на вісім секцій:

- історично-філософську;
- філологічну;
- етнографії та фольклористики;
- мистецтвознавства;
- соціально-економічних наук;
- фізико-математичну;
- біохімії і медицини;
- природознавства.

Спершу до відновленого НТШ входили переважно вчені зі Львова, але від 1996 р. організовано 20 територіальних осередків по всій Україні. На початок вересня 2023 р. нараховується 199 дійсних та близько 3,5 тис. звичайних членів.

Товариство провадить широку видавничу діяльність. Від 1990 р. вийшло понад 800 назв книжок у більш як двадцяти періодичних і серійних виданнях, зокрема фундаментального багатотомного видання «Енциклопедія НТШ» (на даний час видано її п'ять томів).

Розширено тематичну палітру українознавчих студій, численними публікаціями повернуто із забуття сотні імен

видатних діячів національної науки та культури. Об'єднані в природознавчих комісіях, дослідники мають здобутки в царині наукової термінології та історії науки.

У середовищі НТШ жваво обговорюються нагальні проблеми українського правопису, українізації комп'ютерних програм, приймаються колективні ухвали щодо найважливіших подій в Україні, чим розвивається суспільна свідомість і здійснюється вплив на законодавчі й виконавчі органи влади в головних питаннях розбудови національної державності (відновлення історичної пам'яті, захист української мови, протидія русифікації в інформаційному просторі та ін.).

У межах підготовки та реалізації наукових проєктів НТШ тісно співпрацює з установами НАН України, зокрема з Інститутом енциклопедичних досліджень, а також провідними українськими університетами. Важливою віхою стало підписання 8 грудня 2020 року Меморандуму про співпрацю між НАН України і НТШ в Україні, який розглядає їхнє співробітництво як інструмент реалізації послідовної політики держави задля розвитку вітчизняної науки і техніки, отримання наукових результатів світового рівня та їх використання для забезпечення сталого розвитку України як сучасної європейської країни. У 1989–1992 рр. відроджена на батьківщині інституція НТШ налагодила тісні взаємини з крайовими осередками Товариства у США, Канаді, Західній Європі, Австралії. Вони координують свою діяльність через Світову раду НТШ, причому НТШ в Україні відіграє роль секретаріату ради та забезпечує щопіврічне видання «Вісника НТШ».

Упродовж 150 років Товариство завжди було популяризатором української національної ідеї, активним учасником громадсько-культурного життя, поширювачем наукових знань про Україну і українців. За увесь період своєї історії НТШ не зазнавало значного ідеологічного тиску, хоча й переслідувалося різними окупаційними владами.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. НТШ було першою і єдиною організацією, де розвивалася національна наука та культура зусиллями вчених з усієї України. В умовах бездержавності Товариство сприяло створенню ідейного підґрунтя національного відродження українців.

На порозі свого 150-річчя Наукове товариство ім. Шевченка завдяки історичній традиції та авторитету, а також жертвності своїх членів інтенсивно розбудовується, примножує наукові знання й культурні цінності, забезпечуючи таким чином сприятливі передумови для подальшого духовного поступу України. ■